

Altres àmbits socials

*"QUADERNS D'ESTUDI":
L'APORTACIÓ DEL GÈNERE*

*ISABEL MIRÓ MONTOLIU
XAVIER FERRÉ i TRILL*

Resum:

Aquesta comunicació defineix les línies metodològiques de la revista orientada i dirigida per Eugeni d'Ors i Eladi Homs, *Quaderns d'Estudi* (1915-1923). D'altra banda, s'hi ressegueixen les contribucions de pedagogues i mestres pel que fa al procés de modernització de l'ensenyament i institucionalització d'una pedagogia nova, precedent de la planificació educativa republicana. En aquest apartat es fa especial esment a la recepció de les teories de Maria Montessori dins la concepció interna de la revista.

Resumen:

La comunicación define las líneas metodológicas de la revista orientada y dirigida por Eugeni d'Ors y Eladi Homs, *Quaderns d'Estudi* (1915-1923). También se perfila la contribución de las pedagogas y maestras referente a la modernización de la enseñanza e institucionalización de una pedagogía nueva, precedente de la planificación educativa republicana. En dicho apartado se hace especial mención de las teorías de Maria Montessori dentro de la concepción de la revista.

Abstract:

This communication defines the methodological approaches of the journal directed by Eugeni d'Ors and Eladi Homs, *Quaderns d'Estudi* (1915-1923). It also examines pedagogues' and school teachers' contributions to the process of modernizing teaching and to the institutionalization of a new pedagogy prior to the education plan of the Republicans. This section makes special mention of the acceptance of the theories of Maria Montessori within the internal concept of the journal.

1. SITUACIÓ PRÈVIA

El projecte de creació del Consell d'Investigació Pedagògica, adscrit en principi a la Diputació de Barcelona, destacava l'endarreriment de les infraestructures educatives al Principat en comparació de la innovació pedagògica d'altres països com ara Anglaterra, Alemanya o els Estats Units d'Amèrica. El report també assabentava, en conseqüència, la necessitat de formació de quadres tècnics que –tot coneixent els processos de modernització educatius de comunitats nacionals industrialitzades– maldessin per aplicar concepcions, òptiques i metodologies que (in)directament es poguessin materialitzar dins la construcció social d'un sistema educatiu modern, és a dir, capaç de generar capital humà¹ d'acord a noves necessitats educatives i culturals, a fi de relacionar les orientacions de les èlites amb la formació pedagògica de base.

En aquest sentit, l'informe de constitució d'aquest Consell d'Investigació, datat l'11 de juny del 1913 i signat pel president de la Diputació de Barcelona, Josep Puig i Cadafalch, destacava que: *“En tant que aquesta preparació per al treball i per a la vida moderna son cosa important, els governs conscients, veient-ne la transcendència social, no paren de preocupar-se en multiplicar el nombre d'escoles de totes menes i en augmentar la eficàcia de les establertes.”* La comparativa amb trajectòries internacionals feia que impel·lís la Diputació de Barcelona a erigir-se en empenedora dels canvis estructurals en la formació del professorat i en la cerca d'informació innovadora a fi de ser aplicada en un context condicionat per la industrialització i la transformació urbana (la “Gross Barcelona”): *“La Comissió d'Instrucció pública i belles Arts creu que a la Diputació Provincial de Barcelona li toquen fortes responsabilitats en aquest problema de la vivificació pedagògica de la nostra terra. Ella esmersa anyalment quantitats importants per a conservar les escoles tècniques i professionals de qual sosteniment va desentendre's el Govern [espanyol] desde antiga data, i per a subvencionar nombrosos establiments i institucions d'ensenyansa establerts a la província. La majoria d'aquestes escoles, per ser derivacions de les oficials de l'Estat, unes, i per estar totes elles immersides en l'ambient burocràtic que la ensenyança respira en nostre país, participen en major o menor grau dels defectes que s'han senyalat [...]; i es precis preocuparse seriament de modificar i corretgir aquells centres d'ensenyança que declaradament no marxen be i, en tot cas, millorar i posar al dia aquells altres que ja cumpliesen bastant be els fins que tenen encomanats, augmentant aixís el seu rendiment de cultura.”*

●
¹ Ucelay Da Cal, Enric: “El projecte patrià: Il·lusió, infraestructura i formació d'Èlites, 1914-1917” dins *Història de la Diputació de Barcelona*, II, Diputació de Barcelona, 1987.

D'altra banda, aquest context requeria que dues finalitats del futur Consell fossin (com així va ser): fomentar la investigació dels progressos pedagògics, que havien de ser aplicats en les escoles de la Diputació, i endegar una Escola de l'Ensenyança de la Dona. Finalment, un altre objectiu havia de ser "*redactar i publicar una monografia completa de la ensenyança a Catalunya, emprant-la per escoles o per grups de ensenyances*". El conjunt de necessitats i d'objectius que manifestava el Consell requerien una innovació metodològica i de concepció "ideològica" que abracés integralment una política educativa pròpia, en contrast –segons contraposava Alexandre Galí– a "*l'horror a la fossilització tan característica de la cultura espanyola*"².

En aquest sentit, gran part d'aquests objectius, que apel·laven a la transformació de la situació ara esmentada, es veieren reflectits en la publicació i difusió dels *Quaderns d'Estudi*, publicació que es concebia significativament –segons acord de la reunió de Consell Permanent d'Investigació Pedagògica del 19 de maig del 1915– com a "Butlletí d'Ampliació Pedagògica"³. Diem *significativament* perquè precisament l'objectiu de formació de professorat, com a especificitat de formació de quadres tècnics, passava per la sistematització de coneixements d'acord a moviments culturals i a l'impacte de metodologies internacionals dins un acord formatiu humanista⁴. Amb aquesta finalitat la revista havia d'assolir una informació estàndard que alternés la informació generalista amb matèries específiques: "El pas de *Quaderns d'Estudi* –especificava Alexandre Galí–, però, no va ésser inútil; va contribuir a l'aprenentatge que s'anava fent i [...] va contribuir de segur a la creació del clima on la revista podia florir."⁵

L'informe titulat "Nota sobre l'organització de la Revista 'Quaderns d'Estudi'" assabenta de l'orientació general de la publicació: "[el butlletí] *ha semblat que havia de distingir-se per una cura estricta de serietat dintre de la seva modèstia. Fugint del tipus professional exclusiu, havia de ser una publicació que, sense perjudici de tractar els problemes tècnics, impressionés també als mestres una orientació humanista de cultura. Calia també atendre al diferent treball de la seva clientela. Aon, si d'una banda hi ha elements molt elevats que s'interessen ja en l'aspecte científic de la difusió, d'altra banda són innombrables els elements*

² Galí, Alexandre: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya*, vol. XI, Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1984, p. 39.

³ La recepció del primer número de la publicació fou positiva, segons que assabentà el seu conseller tècnic, Eugeni d'Ors. *Acta del Consell d'Investigació Pedagògica* (11-II-1916), p. 8. Inventari 4268 (AHDB).

⁴ Domènech i Domènech, Salvador: *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, PAM, Barcelona, 1995, p. 157 i 159.

⁵ Galí, Alexandre: *Història de les institucions...Op. cit.*, Vol XI, Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1984, p. 267.

que ceneixen son interès a qüestions metodològiques i adhuc a aspectes més frívols de la educació. Els “Quaderns d’Estudi” han volgut doncs reunir en el sumari de cada un d’aquests números, treballs susceptibles de satisfer aquests ordres diferents d’interessos, tot ells respectables a la fi i que de totes maneres la satisfacció d’un alicient a començar de trobar gust en les inquietuts per l’altre. [Tot] evitant les divagacions i vaguetats en que tan abundat se sol mostrar la literatura de les revistes pedagògiques.”⁶

Aquest, doncs, era el context en què es donà la participació de les ensenyants en la revista d’assaig i d’informació pedagògica, *Quaderns d’Estudi*.

2. GÈNERE I “QUADERNS D’ESTUDI”

Les orientacions de la publicació suara esmentades reflecteixen les intervencions de les pedagogues i bibliotecàries a la revista dirigida per Eugeni d’Ors. Aquestes col·laboracions apleguen un nombre total de 257 en el decurs de

⁶ Mancomunitat de Catalunya. *Escola d’Estiu del Consell de Investigació Pedagògica* [1915]. Inventari 2890, Expedient número 2, p. 3.

⁷ Maccheroni, Anna: “Instrucció i preparació dels fidels a les escoles per pendre part en la litúrgia”, *Quaderns...*, Octubre 1915, p. 8. _____: “Resultats en l’aplicació del Mètode Montessori a l’Ensenyament Elemental”, *Quaderns...*, 2, novembre 1915, pp. 19-25. Carme Montaner: “La pedagogia en els cursos monogràfics d’Alts Estudis i d’Intercanvi. La sistematització filosòfica de la pedagogia”, *Quaderns...*, 2, novembre 1915, pp. 25-32. Anna Maccheroni: “Resultats, art. cit.”, *Quaderns...*, 3, desembre 1915, pp. 34-38. Dolors Canals [i Ferrer]: “La Pedagogia en els cursos monogràfics d’Alts Estudis i d’Intercanvi. La psicologia dels sentits dins el mètode Montessori”, *Quaderns...*, 3, desembre 1915 pp. 44-47. Anna Maccheroni: “Resultats en l’aplicació del Mètode Montessori a l’Ensenyament Elemental”, *Quaderns...*, 4, gener 1916, pp. 38-42. _____: “Resultats en l’aplicació del Mètode Montessori a l’Ensenyament Elemental”, *Quaderns...*, 1, febrer 1916, pp.127-134. Marguerite Moreno: “Victor Hugo i la Espanya”, *Quaderns...*, p. 84-95, març 1916. Muriel Matters: “Florence Nightingale: “La dama de la llàntia””, *Quaderns...*, 4, maig 1916, p. 336-341. Les alumnes de l’Escola de Bibliotecàries: “El problema del valor respectiu del geni i del medi en la formació de la cultura”, *Quaderns...*, 5, juny 1916, p. 323-332. Josepa de H. Galí: ressenya [*Disertaciones pedagógicas*], *Quaderns...*, 5, juny 1916, p. 417-420. Carme Montaner: “La pedagogia en els cursos monogràfics d’Alts Estudis i d’Intercanvi. La Pedagogia de Giovanni Gentile”, *Quaderns...*, 1, Octubre 1916, p. 25-33. Agna C. de Gari, Francesca B. de Verdaguer, Elvira Claramunt de Muntadas: “Report del patronat de senyores de l’Escola del Treball sobre l’instauració d’una ensenyança de modes”, *Quaderns...*, 1, octubre 1916, p. 47-50. Joan Benejam [i Vives]: “Força creadora”, *Quaderns...*, 1, octubre 1916, p. 132-134. Dolors Hostalrich: “Assaig d’una bibliografia històrica de psicologia general”, *Quaderns...*, 1, febrer, 1917, p. 56-66. Consol Pastor: “Set iniciadors de la psicologia actual”, *Quaderns...*, 1, febrer 1917, p. 67-87. Maria Roca Rossell: “Els fundadors de la Moderna Història Natural”, *Quaderns...*, 4, gener, 1918, p. 239-251. Carme Montaner: “Cursos Monogràfics d’Alts Estudis i d’Intercanvi. La història i la història de la cultura”, *Quaderns...*, 1, maig 1918, p. 99-109. Maria Montaner: “Cursos Monogràfics d’Alts Estudis i d’Intercanvi. Assaig d’una sistematització de la prehistòria a la Península Ibèrica”, *Quaderns...*, 3, desembre 1918, p. 178-195. _____: “Cursos Monogràfics d’Alts Estudis i d’Intercanvi. Assaig d’una sistematització de la prehistòria a la Península Ibèrica”, *Quaderns...*, 4, gener 1919, p. 278-288. Julita Farnés: “L’Escola Municipal Montessori de Canet de Mar. Curs 1918-1919”, *Quaderns...*, 5, juny 1919, p. 340-352. Dolors Hostalrich: “Windelband”, *Quaderns...*, 4, maig 1919, p. 241-244. Julita Farnés: “Plàtiques amb les mares”, *Quaderns...*, 39, abril, 1920, p. 17-25. _____: “Plàtiques amb les mares”, *Quaderns...*, 42, juliol 1920, p. 79-82. Maria Montessori: “Sobre l’educació moral i religiosa”, *Quaderns...*, 45, octubre-desembre 1920, p. 177-192.

la publicació de la revista (1915-1923)⁸. Aquesta participació indicava la funció social de la dona dins l'àmbit de la professionalització educativa, com a reflex de la seva gradual incorporació en l'àmbit públic⁹. D'altra banda, la temàtica d'aquesta intervenció en la publicació es pot dividir en aportacions –puntualment concretades com a crítica bibliogràfica– sobre pràctiques i concepcions pedagògiques i en la divulgació de referents científics i intel·lectuals que havien de ser objectiu hipotètic de socialització educativa. Una altra característica de les elaboracions dels articles a *Quaderns*... fou la voluntat d'assolir una concepció teòrica global entre diverses àrees de coneixement. No pretenien assolir una altra cosa els dotze "cursos monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi", organitzats pel Consell d'Investigació Pedagògica i l'Institut de Ciències entre 1915-1923 (*Quaderns*, I: 1915: 29)¹⁰.

2.1. Concepcions pedagògiques

Tenint en compte la voluntat interdisciplinària del saber, el caràcter dels articles estava adreçat a abraçar àmbits temàtics determinats: l'assumpció de la religió, la periodització prehistòrica –a partir dels cursos de l'historiador Pere Bosch Gimpera–, la comunicació maternofamiliar. Amb tot, les matèries que tingueren un ressò més accentuat foren les pedagògiques, sobretot induïdes pel mètode de Maria Montessori d'educació infantil (educació intel·lectual, emocional i sensorial) –la divulgació del qual es féu a partir d'uns cursos endegats per la Mancomunitat a partir del 1914¹¹. La recepció d'aquest mètode a Catalunya es dugué a terme a través de la continuadora de la seva obra, Anna Maccheroni,

⁸ Per al buidatge ha estat d'utilitat la recerca de M. Rosa Seguí i Palou: *Buidat i índex dels articles de fons dels "Quaderns d'Estudi" (octubre 1915-gener 1918)*, memòria de final de carrera. Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació de Barcelona, febrer 1984, 137 p. (exemplar mecanografiat). En devem el coneixement a Jordi Monés i a l'amabilitat de Pau Raga (Rosa Sensat).

⁹ Cortada, Esther: "Feminisme i educació als inicis del segle XX", dins *Pedagogia, política i transformació social (1900-1917)*, IEC, Barcelona 2008, p. 222 i s. Amb tot, vegeu la ressenya de l'article de la psiquiatra Gina Lombroso (1877-1944), "Les tasques intel·lectuals de la dona" (1918), a càrrec de J[oa]n E[stelrich], on planteja una divisió del treball intel·lectual a partir del gènere (*Quaderns*, I: 1918: 139-140).

¹⁰ La relació completa de les ponències dels cursos a Galí, Alexandre: *Història de les institucions... Op. cit.*, Vol IX, Barcelona, 1983, p. 269-72.

¹¹ Un assistent al III Curs Internacional Montessori del 1916, Artur Martorell, en destacava l'èxit d'assistència i l'oportunitat de les sessions impartides als centres al voltant del comportament i l'ascripció al medi. Otilia Defis i Peix: *Artur Martorell, l'Home*, SCP-IEC/PAM, Barcelona, 1995, p.107-108. El mètode Montessori havia de servir de model per a l'organització d'una futura Escola de Pedagogia. Josep Martí Baget: *Eladi Homs. Articles pedagògics*, Eumo, Vic, 2002, p. LXXXV.

mestra a partir del 1916 a la Casa de la Maternitat¹². És a dir, una prioritat de la publicació formativa –*Quaderns...*– era “*l’educació intel·lectual de l’infant*” que “*es fonamenta en l’activitat dels sentits*”. Calia, doncs, que “*un bon mètode pedagògic porti els sentits de l’infant normal a un pla superior d’eficàcia, com a ferm basament de la vida intel·lectual i de la formació del caràcter. La pedagogia de Maria Montessori ofereix solucions raonables i decididament victorioses a l’entrenament dels sentits*” (*Quaderns*, I: 1915: 30). Una base educativa, per tant, era centrar el desenvolupament de les potencialitats de l’infant a través dels sentits que el connectaven amb l’entorn. Així, els primers articles de *Quaderns* tenien com a objectiu introduir la concepció evolutiva de l’aprenentatge actiu pel que feia a la identificació amb el medi (context) i amb l’objecte del coneixement des de l’ensenyament bàsic o elemental. Aquest centre d’interès pedagògic –a fi de bastir una mínima infraestructura educacional– tingué presència fins a l’ensenyament republicà dels anys trenta¹³.

A aquesta finalitat performativa anaven adreçades les informacions dels articles de la mestra i deixeble de Maria Montessori (1870-1952) Anna Maccheroni –invitada pel Consell d’Investigació Pedagògica per difondre’n els resultats¹⁴– quan assabentava dels “Resultats en l’aplicació del Mètode Montessori a l’Ensenyament Elemental” (*Quaderns*, II: 1915: 19). Aquestes notícies sobre la metodologia emprada, en aquest cas a Itàlia –en una escola experimental–, servien de referent d’aplicació no únicament per al magisteri de l’Escola Normal, sinó dins l’aplicació de la pràctica educativa. Una pràctica que havia de tenir en compte la psicologia evolutiva i l’empíria pel que feia a la consecució dels objectius formatius de l’educand. Tot el programa educatiu que havien d’aplicar els ensenyants havia d’impulsar la formació meditada en tots els aspectes a desenvolupar. El mestre, doncs, no havia d’esdevenir únicament

¹² Acta número setze del Consell d’Investigació Pedagògica, Inventari 4268, 11-I-1916 (AHDB). L’expansió territorial del mètode Montessori comptà amb el suport de la publicació en el número trenta-nou del mes d’abril del 1920 dels *Quaderns...* amb l’article de Joan Palau Vera (1875-1919), organitzador de l’escola montessoriana de la Casa de la Maternitat: “Un assaig d’aplicació del mètode Montessori a la Casa de Maternitat de Barcelona”, p. 1-17. En aquest article es detallava el procediment pedagògic a la Casa de la Maternitat en el decurs de catorze setmanes d’ensenyament. També, Jordi Monés: *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*, Edicions de La Magrana, Barcelona, 1977, p. 188. Sobre l’educació dels infants majors de dos anys a la Casa de la Maternitat del barri de les Corts de Barcelona, Raül Aguilar, Montserrat Carbonell, Eva Gimeno i Josep Montiel: *La Casa de Maternitat i Expòsits Les Corts*, Diputació i Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2004, p. 68-72.

¹³ Jordi Monés: *El pensament escolar... Op. cit.*, p. 237.

¹⁴ Sobre l’arribada de la professora Maccheroni a Barcelona a fi d’organitzar l’ensenyament elemental a la Casa de la Maternitat, el Consell d’Investigació assabentà de l’opinió d’aquesta pedagoga d’organitzar “una escola Montessori model on se pogués formar al mateix temps el personal que serveixi a la Diputació per a futures institucions pedagògiques”. *Acta del Consell...* (23-II-1915). Inventari 4268 (AHDB).

‘tècnic’, sinó que havia d’aconduir, orientar totes les potencialitats educatives. No d’una altra manera calia analitzar, per exemple, la intervenció de qui fou la primera directora (1915-1916) de la Casa dels Nens de la Mancomunitat¹⁵, Dolors Canals i Ferrer (1891-1984).

Aquesta ensenyant, també influïda pel sistema Montessori, ressenyà la conferència impartida per Anna Maccheroni, dins els cursos d’estudi i d’intercanvi, sobre la psicologia dels sentits dins una concepció que transcendia el fet sensitiu en ell mateix. L’interès de la síntesi de Canals se situava a especificar l’interès constructiu de la intel·ligència a partir de l’aproximació progressiva a la identitat de l’objecte (extern). Així, es tractava d’una orientació susceptible d’encaixar dins la concepció filosòfica del primer director de *Quaderns*, Eugeni d’Ors, ja que la dissertació tractava sobre el treball metòdic del món extern en el període de la infantesa per abastar-ne una interiorització raonada: “*L’educació sensorial no vol dir precisament educació dels sentits, sinó educació per l’exercici metoditzat dels sentits, que promou actes d’intel·ligència i de la voluntat dels quals resulta per llei biològica un desenrotllament.*” Aquesta primera etapa formativa era essencial per començar a distingir entre cultura i incultura, segons si en la intervenció cap al món extern hi intervingués, o no, la intel·ligència (pràctica) derivada de la familiarització amb els objectes a través del guiatge – com a estímul– de l’ensenyant (*Quaderns*, III:1915: 44 i 46).

Aquest programa comptà amb la materialització de l’experiència del mètode Montessori en l’obra de l’Escola Municipal de Canet de Mar, que endegà l’escolarització el curs 1918-1919. Aquesta escola –que inicià el primer curs en el període de novembre a juny del 1919–, la primera directora de la qual fou la bibliotecària i pedagoga Julita Farnés Pagès, traduïa els principis de la pedagogia italiana (que assistí a la inauguració del curs esmentat) basats en el binomi escola-família i en la integració de l’educand al medi, fet que ajudà l’educand a desenvolupar el treball escolar. A més, hom hi impartia, com a cursos complementaris, francès i música, i organitzà una xarxa de suport extern a partir d’institucions. L’escola, amb infants d’entre tres i sis anys, tractava l’educació física, la formació intel·lectual, l’educació de la higiene i el vessant moral de la pedagogia.

Pel que feia a aquest darrer aspecte, Farnés destacava que: “L’educació, precisant més, l’educació moral, és l’ànima de l’Escola. Si l’Escola prescindís del seu esperit seria per força una cosa morta. Tractem que sigui el de la nostra, que volem plena de vida, el millor i més sa esperit i li atorguem la cura que es mereix.

¹⁵ Alexandre Galí: *Història de les institucions... Op. cit.*, Vols. II-III, Barcelona, 1979, p. 150.

El sistema adoptat aquí és l'autoeducació i es basa en la llibertat i en la supressió de premis i càstigs [...]. Aquesta llibertat, naturalment, no tolera premis ni càstigs, que unes vegades són innecessaris, altres perjudicials. Si en l'aplicar un càstig es discernís clarament la proporció exacta que hi ha en ell de bon intent de correcció i de desfogament de la impaciència i el mal humor del qui l'administra, aquest se n'averkonyiria" (*Quaderns*, I: 1919: 348-349). Com a complement de l'aplicació del mètode d'aprenentatge d'aquesta escola, Julita Farnés amplià el procediment de la relació entre mare-infant (educació afectiva), com a vessant indestriable de la relació educand-mestra. Així, la mestra –deia Farnés– amb un judici més objectiu ("la seva tendresa és menys concentrada que la de la mare") corregia el protocol no encertat de la mare (*Quaderns*, 39:1920: 25). En qualsevol cas, la relació maternofilial era un factor bàsic per a la introspecció dels valors a desenvolupar, com la cortesia (*Quaderns*, 42: 1920: 79-82).

Aquestes experiències adreçades a l'ensenyament infantil es concebien com a punt de partença en el context de les fites cognoscitives de l'ensenyament general. En aquest sentit, quan Josepa H. de Galí donava compte del volum *Disertaciones pedagógicas* (Reus, 1915) –un breviari de qüestions i respostes adreçades al concurs d'ingrés a l'Escola Normal– destacava que: "no tenim fe sinó en una guia interna que condueixi l'estudiant a la recerca pròpia dels coneixements, sense apartar-se d'un punt central i viu, del punt de la formació de la personalitat. Nosaltres tenim fe en els coneixements que per aquesta guia interna i viva s'han lligat en la consciència, i poden cada dia ampliar el centre, emetent branques envers la recerca de coneixements nous". Amb tot, es destacava que el text no anava prou a les causes explicatives dels objectes d'estudi de l'ensenyament, i que aquesta orientació causal era l'"única manera de trobar la regla pràctica i de poder-la generalitzar amb un fonament científic". En comptes d'aquesta finalitat racional, "en la major part dels temes es prescindeix de donar aquest esperit i es dóna, en canvi una regla empírica, més o menys bona, però sense una vera fonamentació" (*Quaderns*, I: 1916: 420).

I per abastar una adequada fonamentació calia una prèvia "taxonomia" dels referents científics. Un exemple de classificació bibliogràfica fou duta a terme per la bibliotecària Dolors Hostalrich Fa (1891-1979) pel que feia a una classificació de les obres de psicologia, matèria que es concebia com a fonamental en l'evolució de l'aprenentatge¹⁶. Hostalrich –que comptà amb les orientacions del psiquiatre mallorquí Joan Alzina Melis (1879-1979) i del mestre Lluís Torres Ullastres (1878-1962)– dividí les obres de referència de la matèria entre el

●
¹⁶ Els *Quaderns*..., com a òrgan de publicació de treballs de les bibliotecàries, dins Alexandre Galí: *Història de les institucions... Op. cit.*, Vols. VII-VIII, Barcelona, 1983, p. 230-231.

període d'abans del Renaixement i el període contemporani, que compregué la consolidació científica de la psicologia. A més, però, del treball classificatori, comprès des de les relacions entre disciplines sociològiques, la recerca oferia la vinculació de les ciències del comportament amb la filosofia i amb la història de la psicologia, aconseguint una comparació amb els principals assoliments de les ciències socials. El resultat fou la indexació de tres-cents títols d'obres que abraçaven els orígens filosòfics de la psicologia, els estudis biogràfics d'autors (T. Ribot) i les fonts complementàries –obres de biologia i revistes especialitzades: "Butlletins de laboratoris"– que assabentaven de les darreres aportacions en les ciències del comportament. No es tractava, doncs, d'una elaboració estrictament funcional, sinó que l'estudi dels autors d'aquesta tipologia –el "caràcter" de les obres– oferia una definició general i interdisciplinària de la psicologia (*Quaderns*, I: 1917: 56-66).

Aquestes contribucions metodològiques tingueren continuïtat en els seminaris impartits per Eugeni d'Ors sobre matèries pertocants en l'àmbit de les ciències socials. Cal esmentar, en aquest sentit, l'aportació de la bibliotecària Carme Montaner i Serra quan elaborà una síntesi de la ponència del filòsof noucentista al voltant de la relació entre la història i la història de la cultura. L'enfocament de l'article era mostrar la diferència entre ciència (concepció estàtica i estricta) i cultura (categoria dinàmica i dotada d'historicitat). És a dir, la ciència esdevenia cultura quan es configurava com a història de la ciència, quan tenia la necessitat d'establir comparacions i contextos que superaven el cientisme: "Però com que una ciència no és estranya a una altra i trobem que, per exemple, en la Física es parla de Ptolomeu, Copèrnic, etc., serà precís buscar la seva situació històrica, la qual cosa sols serà possible considerant tota ciència des del punt de vista més ampli de la Cultura" (*Quaderns*, I: 1918: 103). També hom hi establia els principals autors contemporanis que, partint de Herder i Giambattista Vico, es dedicaren a fixar la delimitació del que calia comprendre per història de la cultura. Caldria destacar, amb tot, dos aspectes d'aquesta reflexió orsiana: la identitat entre cultura, creació i canvi de valors i, d'altra banda, atès el marc de conflicte bèl·lic en què es pronuncià la conferència (maig del 1917), l'imperatiu pròxim a la concepció d'unitat política de l'intel·lectual Romain Rolland (1866-1944), que es fonamentava en el fet de recuperar la unitat de la cultura davant els interessos partidistes.

2.2. Socialització de referents

La recepció de biografies, reflexions sobre les humanitats i les ciències socials, sobre aspectes històrics, literaris –l'article de la intèrpret francesa Margueritte Moreno (1871-1948) sobre la relació de l'escriptor Victor Hugo

amb la península ibèrica (*Quaderns*, I: 1916: 84-95)–, filosòfics, científics, assistencials –l’article de la sufragista i mestra australiana Muriel Matters (1877-1969) sobre la trajectòria de la infermera anglesa Florence Nightingale (1820-1910) (*Quaderns*, I: 1916: 336-347)– va ser un altre aspecte “metodològic” a remarcar en la professionalització de la dona dins l’àmbit de l’ensenyament. Ara, aquest apartat anava indistricablement vinculat a la formació professional de l’educador. Atès que com hem dit el mestre no havia de ser merament un tècnic que apostava per qualsevol línia de treball sense criteri, l’aportació de marcs de referència era un punt de suport necessari que compartia la publicació pel que feia a l’ampliació de coneixements.

Entre les aportacions sobre marcs de referència cal destacar el treball de les alumnes de biblioteconomia sobre la relació entre el geni i la cultura. Aquest tema comportava, és clar, una reflexió sobre la historicitat d’ambdós factors. La conclusió, tot partint d’una concepció historiogràfica idealista, era cercar l’harmonia entre contraris, una síntesi d’aquests dos factors que estigués d’acord amb l’esperit dels temps –l’orsiana palpitació del temps–. Per a mostrar la complementarietat entre “ambient” i obra realitzada per una individualitat (creació) es partia de dues biografies: la de l’historiador positivista Hippolyte Taine, que circumscriu la seva obra al fet i al medi, i la trajectòria de Carlyle, que definia la interpretació de la cultura com a conseqüència de la genialitat de l’heroi. A partir d’aquesta antinòmia aparent, el treball –que es contextualitzava prèviament en la complementarietat dels factors individuals i contextualitzadors generals com a cruïlla definidora de la cultura– conclouïa que: “*Cada temps individual, cada temperament d’època, allò que dins cada un pot anomenar-se les palpitations del temps, comportarà una tendència que en lluita amb les altres i per mitjà precisament d’aquesta lluita i de son jòc d’accions i de reaccions produirà la superació harmoniosa que és l’Història. L’història és la destinada a col·locar cada doctrina en el seu pla d’eficàcia, que és el seu pla de veritat; no escau als homes de tentar ells mateixos individualment de realitzar aquesta superació que està encomanada l’humanitat entera, i el paper dels homes ha de ser al contrari, el de professar íntegrament aquella doctrina cada un dins la seva lleialtat, cada un dins la seva sinceritat. L’harmonia naixerà de la lluita; però mai no pot produir-se en el buit*” (*Quaderns*, I: 1916: 332).

La consideració del treball intel·lectual, de l’originalitat, com a força de creació cultural, era una matèria adient a tractar dins la concepció de la revista, atès que calia difondre una síntesi sobre el que definia la cultura i les elits a l’hora de materialitzar-la dins la consecució de l’equilibri. D’on, el vessant de recepció de l’idealisme filosòfic com a referent definidor de la relació entre cultura, societat i individualitat. Aquesta definició tingué una aplicació a l’hora de desvetllar la “força creadora” de l’educador (com a superació dels enfocaments

mecanicistes), segons concebia el pedagog menorquí innovador i liberal, Joan Benejam Vives (1846-1922) (*Quaderns*, I: 1916: 132-134). Però quin principi hi havia darrere d'aquesta "força creadora"?

Qui fou la secretària d'Eugeni d'Ors, Carme Montaner, resumí en un article la dissertació de l'autor del *Glossari* sobre la filosofia transcendental del pensador italià Giovanni Gentile (1875-1944) en el marc dels cursos d'estudis i d'intercanvis. L'objectiu de la dissertació era mostrar la determinació filosòfica de la pedagogia tot partint de la preponderància del subjecte transcendental com a representació de l'acte pur del pensament. El subjecte tenia interioritzat en l'esperit (en la idea) els conceptes que havia de desenvolupar en fets. El que perseguia Ors era indicar la unitat entre subjecte i objecte: en l'acte de creació i en el d'instrucció. Per aquesta raó, calia identificar implícitament la pedagogia amb l'antropologia filosòfica, ja que al capdavant es tractava de copsar la natura cognoscent de l'individu. Un cop establerta la predominança del món de les idees es podia concloure la relació intrínseca (la identitat) entre conèixer i fer, car tot acte de coneixement –potència– suposava la materialització en fets (acte): "*La idea –escrivia Carme Montaner– en què es basa la concepció filosòfica de Gentile és que la veritat viu dintre l'esperit: que tota idea té existència en ell, no havent-hi, en realitat, cosa desconeguda per l'esperit [...]. 'La veritat es suscita dins, no es reb de fora'. Pel que anomenem voluntat projectem també en certa manera fora de nosaltres alguna cosa que estava en nosaltres mateixos. No hi ha, doncs, diferència entre els dos processos. Conèixer és activitat i voler també; són operacions anàlogues en el seu procés i també en el seu resultat. Al conèixer formem una idea i al crear no podem donar altra cosa que idees. L'home no crea matèria. Es veia clara l'identitat entre conèixer i fer, tenint en compte que per aprendre una cosa el millor és fer-la [...]*" (*Quaderns*, I, 1916: 26 i 28). En conseqüència, aquella "força creadora" raïa en la potència dins l'individu i el que calia era explicitar-la *metòdicament*. I aconseguir concretar el mètode implicava establir uns models de recerca en diverses disciplines afins a la pedagogia.

En aquest sentit, l'article de Maria Roca Rossell sobre els set iniciadors de la història natural entre l'edat moderna i la contemporània –de Bernat Palissy a Geoffroy Saint-Hilaire– fixava un material susceptible de ser emprat en la formació dels ensenyants (*Quaderns*, I, 1917: 239-251). També ho era l'aportació de la bibliotecària i futura directora de la Biblioteca Popular de Valls –en fou nomenada el juliol del 1918–, Consol Pastor Martínez (1887-1973), sobre set científics i pensadors –Lotze, Fechner, Helmholtz, Hartmann, Wundt, William James i Ribot– que posaren les bases de la psicologia com a matèria autònoma de la filosofia (*Quaderns*, I: 1917: 67-87). Val a dir que aquesta sèrie de bibliografies servien de complement explicatiu a l'anterior classificació citada realitzada per Dolors Hostalrich. I també fou aquesta bibliotecària qui esbossà la

biografia intel·lectual del filòsof idealista alemany Wilhelm Windelband (1848-1915). Hostalrich, tot destacant la influència de Kant en les formulacions de Windelband, fixà les aportacions del pensador en la distinció entre ciències de la natura (lleis generals) i ciències de l'esperit (lleis particulars, idiogràfiques). Del pensador, també en destacà la identitat entre la lògica social i el sistema cultural. Finalment, Hostalrich definí en termes generals la relació de la filosofia transcendental de Windelband amb la filosofia dels valors (*Quaderns*, I: 1919: 241-244).

El darrer referent significatiu de gènere recollit en la revista pedagògica de la Mancomunitat, que aleshores coincidia amb la substitució en la direcció d'Eugeni d'Ors (havia cessat com a director d'Instrucció Pública) per Eladi Homs¹⁷, fou la reproducció de la conferència que Maria Montessori impartí al curs Internacional Montessori a Roma (1914), "Sobre l'educació moral i religiosa". Aquesta ponència venia a complementar i a contextualitzar dins la pràctica pedagògica el corpus de filosofia dels valors, la centralitat de la voluntat i de la intel·ligència transcendental. De fet, servia com a argumentació pedagògica de la filosofia idealista. No en va, el tema de Montessori era dedicat a tractar la interiorització de components subjectius com la moral i la religió. Per assolir aquesta formació l'alumne no havia de ser un ens passiu, sinó que hom havia d'intervenir en l'aprenentatge tot comptant precisament que "té dintre de si forces sobre les quals jo no tinc cap poder fora del d'ajudar-les a desplegar-se". I "per aquesta raó, l'educació dels infants en el meu mètode consisteix tota ella en un procés d'autoeducació de les activitats interiors, comprenent-hi la voluntat" (*Quaderns*, 45: 1929: 177).

3. CLOENDA

Hom destaca la línia editorial de *Quaderns*... tot tenint en compte l'emmarcament filosòfic de la pedagogia¹⁸. I, efectivament, part de les intervencions de les col·laboradores ha servit per singularitzar la finalitat formativa i reflexiva de la publicació. Aquesta fita, no pas menystenible, es

●
¹⁷ La reorganització de *Quaderns d'Estudi* es dugué a terme en la sessió del Consell de Pedagogia del 29 de desembre del 1920. Tot i que al segon punt de la conclusió se'n veia necessària la continuïtat, en el punt quart s'acordava que aquesta reorganització es realitzava per "la manca de contacte amb els problemes purament pedagògics especialment aquells que interessen els mestres del nostre país, els quals per aquesta raó es mantenen allunyats". Inventari 3742. Expedient 26 (AHDB). També, A. Galí: *Història de les institucions...* Op. cit, Vols. VII-VIII, Barcelona, 1983, p. 232.

¹⁸ Albert Balcells, Enric Pujol, Jordi Sabater: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, IEC, Barcelona, 1996, p. 463.

configurava com a fil conductor de la publicació de l'òrgan pedagògic. Sense entrar ara en les limitacions orientatives de la revista, cal destacar la rellevància de l'aplicació del mètode Montessori dins el quadre de coneixement de l'accepció de l'evolució psicològica dels sentits¹⁹ i de la filosofia transcendental i volitiva. Aquest extrem, no secundari, feia de la revista dels mestres un indicador de les metodologies i epistemologies que requeria el noucentisme²⁰, basat en els procediments de l'Escola Nova, marc en el qual s'inseria la concepció de Maria Montessori. La finalitat de l'educació com a baula de formació de futurs quadres havia de tenir una organicitat de pensament que s'havia de traduir en una consciència de ciutadania, de civilitat. És per aquesta raó que *Quaderns d'Estudi* –el complement 'Estudi' no era gens secundari– volia importar les tendències de pensament que reforcessin la idea que basava el coneixement com a resultat d'un acte de voluntat conscientment assumit. I, en aquest sentit, la pedagogia de Montessori –de la qual Alexandre Galí ha extret les limitacions pel seu procediment recurrent, circular–²¹ era concebuda en el seu moment (conjuntura d'expansió de l'obra de la Mancomunitat) com l'eina de treball més eficaç per socialitzar la responsabilitat en totes les seves magnituds d'ençà de la infantesa.

En aquest context teòric tenia lloc, com hem vist, la col·laboració de les pedagogues i professionals en els diversos àmbits de les ciències socials. La dona –dins una concepció de divisió del treball capitalista–²² havia de contribuir des de la seva formació a la socialització d'una pedagogia globalitzadora: havia de proveir de complements, d'instruments de consulta i de referència, la pràctica pedagògica que havia de materialitzar un coneixement adscrit al medi i desenvolupat a partir de les pròpies potencialitats. "L'escola serà lloc de perfeccionament de Mestre i deixeble –escrivia Carme Montaner en resumir la conferència d'Eugeni d'Ors *La sistematització filosòfica de la pedagogia*–, ha de ser escola creadora; serà considerada com a taller, com a laboratori psicològic i com a reformatori espiritual" (*Quaderns*, II, 1915: 31).

¹⁹ Per Eugeni d'Ors l'educació no era un hedonisme. "Maria Montessori"(22-X-1912) dins *Glossari 1912-1913-1914*, Quaderns Crema, Barcelona, 2005, p. 306-308.

²⁰ És d'interès remarcar que la política educativa de la Mancomunitat es contraposava a l'oposició de la política espanyola pel que feia, és clar, al procés de catalanització. J. González-Agapito, Salomó Marqués, Alejandro Mayordomo, Bernat Sureda: *Tradicció i renovació pedagògica (1898-1939)*. *Història de l'educació: Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, IEC/ PAM, Barcelona, 2002, p. 154.

²¹ A. Galí: *Història de les institucions...Op. cit.*, Vol IX, Barcelona, 1983, p. 284-285.

²² Vegeu el projecte d'una escola de moda a Jordi Monés i Pujol-Busquets: *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, IEC, Barcelona, 2005, p. 308.